

Köleci Dönem Ütopyasına İktisadi Bakış: Ütopyadan Gerçeğe Dönüşenler¹

Didem ÖZCAN², Ali ÇİMAT³

Öz

Araştırma Makalesi

Ütopyalara iktisadi yaklaşım, “ekonomik ütopiyalar” sınıflandırmasından daha geniş bir yaklaşım ve anlam sunar. Her ütopyanın ideal toplum kurgusundan oluştuğu ve siyasal, iktisadi, tarihi ve sosyolojik bağlantıları doğuştan itibaren içerdiği kabulüyle, ütopyalara iktisadi yaklaşım, külliyyatın tüm eserlerine uygulanabilir hale gelir. İktisadi öğeler barındırmayan ideal toplum tasarımı yapılamayacağı gibi gerek ütopyalarda gerekse gerçek yaşamda toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve devlet aygıtı içerisinde devamlılığının sağlanması için iktisadi yapılanmanın varlığı şarttır. Bu çalışmada köleci dönem ütopyaları ve içinde ütopyan fikirler barındıran eserlerde, dönemin iktisadi yaşama dair var olan ve olması arzulanan düzeni üzerine tarihsel-betimleyici bir inceleme yapılmaktadır.

İlkçağ iktisadi düşüncesinde, iktisat ahlak felsefesi içerisinde yer alır. Köleci dönem eserlerinde, mal mülk düşkünlüğünün insanı ahlak ve erdemden uzaklaştırarak felakete, yoksulluğun da suça sebep olduğu, ortaklaşa yaşamla ve mülk biriktirmeyi gerekli kılan ihtiyaçların azaltılmasıyla tüm sorunların üstesinden gelineceği inancı yer alır.

Köleci dönem ütopyalarının, etkin kullanım ilkesi, mülkiyet ilişkileri, sosyal barışın sağlanması, demokrasi anlayışı, iş bölümü ve uzmanlaşma, servet, para kullanımı, paranın işlevi, bölüşüm, ekonomik sistemler, nüfus, üretim ilişkileri gibi temel iktisadi kavramların içini dolduran ve bu kavramların toplumsal yansımalarına yön veren unsurlar taşıdığı görülmektedir. Toplumsal çeşitliliğin toplumu sınıflandırmayı ve kontrol etmeyi zorlaştıran kıra ait görüntüsünün yerine toplumsal eşitliği simgeleyen tekdüze kent ideali, köleci düzenin ütopyadaki yansımaları oluşturur.

Anahtar Kelimeler: ütopyalar, ekonomik ütopyalar, ütopyalarda iktisat, üretim ilişkilerindeki dönüşüme göre ütopyalar, köleci dönem ütopyaları

JEL Kodu: Z13, N33, I31, B11, A13, A14

The Economic Overview Of The Slavery-Period Utopia: From Utopia To Reality

Abstract

Research Paper

The economic approach to utopias offers a broader approach and meaning than the "economic utopias" classification. Each utopia contains political, economic, historical and sociological connections as it consists of the ideal social construct. An ideal society cannot be designed that does not contain economic elements. Similarly, in both utopias and real life, the existence of economic structuring is essential for the regulation and continuity of social relations. In this study, a historical-

¹ Bu makale, 1. yazarın, 2. yazar danışmanlığında yürüttüğü tez çalışmasının bir bölümünden hazırlanmıştır.

² Bodrum Kaymakamlığı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, didemozcan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7970-9025>.

³ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, acimat@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4423-4696>.

descriptive analysis has been made on the existing and desired order of economic life in the slavery period utopias.

Economics is the subject of moral philosophy or ethics in ancient economic thought. In almost all of the antiquity, there is the belief that the devotion of property causes disaster by removing people from morality and virtue, and poverty causes crime, and that all problems will be overcome by reducing the needs that require collective life and property accumulation.

Basic economic concepts such as production and ownership, tax justice, democracy, division of labor and specialization, use of money, functions of money, wealth, distribution, economic systems, population, and production are discussed in slavery period utopias. Instead of a rural structure, which makes it difficult to control and classify the society, the urban ideal of equal, uniform, harmonious and submissive comes to the fore in utopias. These concepts have an effect on both economic structuring and changing the social course.

Key Words: utopias, economic utopias, economics in utopias, utopias according to the transformation in production relations, utopias of the slavery period

JEL Code: Z13, N33, I31, B11, A13, A14

Article Info / Makale Bilgileri

Received / Alındığı Tarih 26.10.2020

Accepted / Kabul tarihi 20.12.2020

Giriş

Üretim ilişkilerinin belirlediği sosyoekonomik yapılanma ve üretim ilişkilerindeki belli başlı dönüşümler, toplumsal yapının biçimlenişinde önemli rol oynar. Ülkeler ve bölgelere yönelik coğrafi-iklimsel-kültürel farklılıklardan dolayı tarihsel açıdan net bir ayırt edici sınır çizmek mümkün olmamakla birlikte, toplumsal ve ekonomik yapı üretim ilişkilerindeki dönüşüme göre ilkel-komünal dönem, köleci dönem, feodal dönem ve kapitalist dönem olmak üzere dört alt başlıkta incelenir.

Köleci dönem, köleci toplumsal düzenin hâkim olduğu, M.Ö 4000-3000 ile M.S. 300-400 yılları arasında Batı Roma İmparatorluğu'nun V. yüzyılda yıkılması ile köleliğe dayanan üretim biçiminin son bulduğu dönemi ifade eder. İkel-komünal toplum düzeninin son bulmasına neden olan bireysel ekonomi, tüketim ve bölüşümde eşitsizlik ve büyük çapta ekonomik faaliyet gösteren zengin tabakanın işgücüne duyduğu artan ihtiyacı, köleci toplum düzeninin iktisadi temellerini oluşturur. Bu düzende iş aletleri ile insan emeği arasındaki ilişki dönüşüme uğrayarak köle ve köle sahibi arasında oluşturulan üretim ilişkisine evrilir.

İkel-komünal dönemden köleci döneme, köleci dönemden feodal döneme geçiş süreci, üretim ilişkilerindeki dönüşümün yanı sıra toplumsal yapı-altyapı ve üstyapıya, toplumların ve bireylerin düşünce süreçlerine, toplumu algılayış biçimlerine, istek ve arzularına, ekonomik faaliyetlerine ve bütünlüklü olarak dünyayı algılayış biçimlerine yansır. Toplumsal arzu ve beklentilerin, korkuların ve

“nasıl olmalı”ya dönük kuvvetli istencin yansıtıldığı alanlardan biri de ütopyalar ve içinde ütopyan fikirler barındıran eserlerdir.

Bu çalışmada, köleci dönemde ortaya çıkan ütopyaçı fikirlerin teknik ve içerik bakımından değerlendirmesi yapılmakta ve ütopya külliyyatında bulunan eserlerin, bu dönemde ortaya çıkan fikirlerden iktisadi bağlamda hangi konularda ve nasıl etkilendiği araştırılmakta, ütopyalarda iktisat konusunun köleci dönemde hangi evrelerden geçtiği tarihsel-betimleyici bağlantılar kurularak ve üretim ilişkileri temelinde ele alınmaktadır.

1. Ütopya Fikrinin Köleci Dönemdeki Kaynakları ve Köleci Dönem Ütopyaları

Üretim ilişkilerine göre yapılan sınıflandırmada kabaca M.Ö 4000-3000 ile M.S. 300-400 yılları, kölelik düzeninin yaygın olduğu dönemi ifade eder. Bu dönemde, M.Ö. 1000’lerde Tevrat, Çin ve Hint Uygarlıklarının geleneksel düşüncesi, M.Ö. 500’lerde Eski Yunan ve Roma Düşüncesi, milatla birlikte ise İncil ve Roma Düşüncesi hâkimdir. Ütopya edebiyatı bağlamında her ne kadar modern ütopya tanımına uyan eserler olmasa da, ütopya fikrine kaynaklık eden belli inanç ve düşünce sistemlerinin varlığından bahsedilebilir. Çin ve Hint Uygarlıklarının Konfüçyanizm, Budizm ve Nirvana inancının yanında, ütopyaların en verimli toprakları olan Antik Yunan düşünürlerinin eserleri ön plana çıkar. M.Ö. 8. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Hesiodos’un İşler ve Günler (Erga kai Hemera) adlı eserinde aktardığı Altın Çağ Özlemi (2019), Aristophanes (M.Ö. 455-385)’in Kadınlar Mecliste (2017), Platon (M.Ö. 427-347)’un Devlet (2017), Aristoteles (M.Ö. 384-322)’in aktardığı Phaleas’ın Eşitlikçi Devlet Tasarısı ve Miletli Hippodamos’un Komünal Kenti, M.Ö. 90-30 yıllarında yaşayan Diodorus Siculus’un aktardığı Messeneli Euhemeros’un Kutsal Metinler’i, Adıyamanlı Lukianos (120-180)’un Öbür Dünyada Eşitlik, Ütopyalar Diyarına Yolculuk ve Jambulos’tan aktardığı Güneş Adaları, Likurgos’un Sparta’da uyguladığına inanılan yasaları Sparta’da Mükemmel Toplum (2005) dönemin başlıca eserlerini oluşturur.

İlkçağ iktisadi düşüncesi ile köleci dönemi kapsayan süreç, iktisadın ahlak felsefesi içerisinde değerlendirildiği ve iktisadi faaliyetlerin temelinde ahlak ve erdem arandığı dönemdir. Ütopya fikrine kaynaklık eden eserlerde, ideal devlet düzeni, ahlaklı ve erdemli devlet adamları ve yurttaşlar üzerinden şekillenir. İktisat ise ahlak felsefecilerinin konusudur ve iktisat ile ahlak anlayışı gerek ütopyalarda gerekse üretim ilişkileri bağlamında bütünleşir. Adam Smith’in 1759 yılında yayımlanan ilk eseri Ahlaki Duygular Kuramı (Theory of Moral Sentiments) (2017)’nda da bu geleneğin devam ettiği görülür. İktisat ve ahlak felsefesinin direkt bağlantısı David Ricardo (1772-1823)’nun rasyonelliği ön plana çıkararak iktisadi anlayışına kadar devam eder. Coğrafi, kültürel ve tarihsel açıdan belli farklılıklar

içerse de, içinde ütopyacı yaklaşımlar barındıran eserler ve düşünce akımlarında benzer yaklaşımlar bulunur:

Çin’de Konfüçyüs (Kung-tse) (M.Ö. 551-479)’ün önerdiği reformların tamamını ifade eden ve varlığını 2500 yıl boyunca devam ettiren Konfüçyanizm, iktisadi düşünce bağlamında birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin ahlaki esasa göre temellenmesi gerektiğini savunur. Bu düşünce, üretim ilişkilerinin şekillenme biçiminin bireyin ahlaki yeterliliğine bağlı olduğu savı etrafında şekillenir. Konfüçyüs’e göre, hükümdar devleti halka sevdirmekle mükelleftir. Toplum devleti severse hem devlet güçlenir hem de toplumun huzur ve mutluluğu artar (C. Jingpan, 1990:25 aktaran Ersoy, 2008:25). Ütopya düşüncesinin temelini oluşturan ideal devlet yapılanması aracılığıyla mutluluk vaadi, Konfüçyanizmde, iktisadi yapılanmanın en küçük birimi olan aileden başlayan bir reformla gerçekleştirilebileceği düşüncesinde ifade bulur.

Buda’nın (M.Ö. 563-483) öğretisi de ahlak temelli iktisadi anlayışa dikkat çekmektedir. Hindistan’da yaşadığı tahmin edilen Budizmin kurucusu Buda’ya göre, insan varlığını ve soyunu devam ettirmek için diğer insanlara ihtiyaç duyar. Yardımlaşma ve işbölümü ihtiyacı, ahlaki temellendirme ile adil bölüşüm ilkesini gündeme getirir. Üretim araçları da dâhil olmak üzere, kişiye emanet edilen eşyanın her parçasının verimli kullanılması ve faydasının arttırılmaya çalışılması gerektiği görüşü, iktisadın temel sorunlarından “etkin kullanım” ilkesine yönelik düşünce kalıbını ifade eder. Buda’nın yaşam öğretisi, bu dünyadaki acı ve tatminsizlik duygularının kaynağını açıklarken, sonsuz dinginlik, kişinin kendinden ve yaşadığı çevreden memnuniyet hali ve mutluluğun yine bu dünyada mümkün olduğunu vaat etmesi bakımından ütopyacı düşünceye yakınsar. Bireyin erdemi ve ahlakı ile hem toplumsal hem de bireysel açıdan memnuniyet hali gerçekleşmekte ve ideal toplum düzenine ulaşılmaktadır.

Platon, Devlet’te tıpkı Buda’nın öğretilerinde olduğu gibi insanların başkalarını gerekmesi ve kendi kendine yetmemesini toplumun ortaya çıkış sebebi olarak açıklar (Platon, 2017:54). İdeal devletin yöneticisi ise bilgili, erdemli, ahlaklı, iyi huylu olmalı ve filozofça düşünmelidir. Tüm iktisadi ilişkiler arkadaşça, itimatla ve sevgi temelinde kurulmalıdır. Platon’a göre aşırı servet sahibi olmak mutsuzluk getirir ve servet sahipleri kötü insanlar oldukları için mutsuz olmaya mahkûmdur (Platon, 2017).

Hesiodos, Altınçağ Özlemi’nde hakkı ayakları altında çiğnemeyenin, doğru yargıda bulunanların bolluğa ulaşacağına müjdesini verirken, gerek insan ilişkilerinde gerekse bölüşümde adalet ve vicdanı ön plana çıkarır (Hesiodos, 2005:111-131). Kadınları devletin başına getiren Aristophanes ise ideal devletini,

yalan dolanın, hırsızlığın, çıplak kalmanın ve muhtaç olmanın, kavga ve dövüşün olmadığı ahlaki temelde kurmuştur (Aristofanes, 2017).

Köleci dönem iktisadi düşüncesinin ütopyalara yansıdığı –ya da ütopyadan iktisadi düşünceye yansıyan- bir başka alan ideal devletin kurgulandığı mekân ve bu mekânın coğrafi konumlanmasıdır. Diğer alanlarda da olduğu gibi, döneme özgü toplumsal altyapı-yapı-üstyapının oluşturduğu belirlemeler toplumsal ideale yansır. Toplumsal üstyapı kentte ve kırdaki belirgin farklılıklar göstermektedir. Köleci dönem, kültürel anlamda toplumların gelişme basamaklarına göre yapılan sınıflandırmada arkaik toplumlar ile siyasal toplumlar arasında konumlandırılabilir. Bu dönem, hem altyapısını göçebe, avcı ve toplayıcılık yapan toplulukların oluşturduğu arkaik topluma özgü kır yaşamını, hem de köylerde ve kasabalarda yerleşik hayata geçen, tarım, hayvancılık, el zanaatları faaliyetleri yapan, iş bölümü ihtiyacı duyan siyasal toplum özelliklerini barındırır. Kırdaki, dinsel öğelerin biçimlendirdiği bir dünya görüşü, büyü ve sihre dayalı bir bilinç; kentte ise felsefi-dine dayalı dünya görüşü ile şekillenen zihinsel farkındalık hâkimdir (Steiner, 2009). Kültürel evrim sürecinde bir ara form olan köleci dönemde, kır-kent ayrımı düşünsel süreçlerle ütopya kurgusunu da farklılaştırır. Köleci dönemin ilkel toplumdan siyasal toplumlara doğru yönmesi ütopyada düzensiz, sofistike kır yaşamından muntazam, simetrik kent yaşamına öykünme olarak tezahür eder.

Ütopyadaki ideal kentin ahlaklı, bilge yöneticisi olmaya aday başkahramanı, uzun bir yolculuktan sonra kendini güneyli bir kentte –bu genellikle bir ada ülkesidir- bulur. Bu kentte edindiği bilgileri, izlenimlerini kendi yurdunda uygulamaya koyar ya da hâlihazırda bulunduğu kent, ütopya mekânı olarak kentin detaylı tarifini oluşturur:

Jambulos, Etiyopya'dan yola çıkarak sürekli güneye yelken açar ve güneydeki okyanusta (Hint Okyanusu) ütopya adasına ulaşır; Likurgos Sparta'da uygulayacağı ve ideal toplum düzenini oluşturacak yasalarını topluma sunmadan önce Girit'e sonra Asya'ya gider; Mısırlılar Likurgos'un kendi kentlerine de geldiğini söyler. Platon'un Atlantis'i, Atlas Okyanusu'nun ortasında bir adadır. Kumar, Atlantis'in aslında Mısır olduğunu ve kendini Mısır üzerinden var ettiğini söyler (Kumar, 2005:38). Ütopyadaki başkahramanın yolculuğu, ütopya yazarının ideal devlet yapılanmasına yönelik arzusunu yansıtan içsel yolculuğu olarak da tanımlanabilir. Toplumsal hafızada oluşturulan bilgiler, ideali arama sürecinde kurgu yaratma becerisi ile birleşerek kentleşme hayalini yansıtır. Kimi zaman kent kavramı ütopya ülkesinin yurttaşları ile eş anlamlı olarak kullanılır:

Likurgos, kenti kutsal bir yapı olarak sunar; “Her ay karşılıklı yeminler ederlerdi; kral kendi adına, Ephorlar ise kent adına. Kral, kenti yasalara uygun yöneteceğine; kent de kral yeminine bağlı kaldığı sürece kraliyeti koruyacağına.” (Usta, 2015:110). Antik Yunan filozoflarından Platon ve Aristoteles, toplumsal yaşamın en geniş örgütlenme biçimi olarak gördükleri kenti, ideal toplumun

yaratılabileceği en elverişli ortam biçiminde algılamışlardır (Akkoyunlu Ertan, 2003:146).

Klasik ütopyalarda korunaklı, simetrik ve izole kent vurgusu genellikle adada konumlanmış bir ülkede ifade bulur. Platon, şehrin kurulduğu yerin, kanunlara karşı gelen yurttaşların dizginlenebileceği, düşmanların da rahatlıkla püskürtülebileceği bir yer olması gerektiğini söyler (Platon, 2017:112). Ülkenin dış dünyayla etkileşimi en aza indirilir. Bu, aynı zamanda askeri anlamda da avantaj sağlar. Tekdüze, yeknesak, planlı kent arzusu, kentin planlanışından vatandaşların giyim kuşamına kadar sirayet eder. Kentin merkezden dışa doğru dairesel şekilde eşit bölgelere ayrılması, evlerin, vatandaşların kıyafetlerinin, bebeklerin dahi bir örnek olması simetromanik kent idealini yansıtır. Farklılığın, çeşitliliğin toplumu sınıflandırmayı ve kontrol etmeyi zorlaştıran kıra ait görüntüsünün yerine toplumsal eşitliği simgeleyen tekdüze, yeknesak, uyum ve boyun eğmeyi kolaylaştırıcı kent ideali, köleci düzenin ütopyadaki yansımaları oluşturur.

Köleci dönemde, köleler ve köle sahibinden oluşan iki sınıflı toplum yapısında bireysel kimlik, toplumsal sınıflar tarafından belirlenir. Ataerkil özellikler taşıyan devletin, bölgesel hâkimiyet gösterdiği alanlar aynı zamanda siyasal iktidarın da hâkimiyet alanını oluşturur. Demokrasiye ev sahipliği yaptığı kabul edilen Eski Yunan sitelerinde aristokratlar, yönetime katılma, mülk olma gibi belli özgürlükler konusunda ayrıcalıklı bir sınıf özelliği gösterir. Toplumsal sınıfların diğer tarafında ise verimsiz ve küçük topraklarda geçimlik üretim yapan köylüler bulunur. Köylüler yüksek faizle borçlanmaktadır; borçlarını ödeyememe halinde köleleştirilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Sınıflı toplumun her bir unsuru köleci dönem ütopyalarında yer bulur:

Platon; “Kanunlar borç vereni korumasaydı, yurttaşlar paralarını tehlikeye atmaktan korkar, bu kadar yüzüstü zengin olma yolunu tutmazlardı.” der (Platon, 2017:283-284). Likurgos Sparta’da “sissit (syssitia)” denilen toplu yemek geleneği ile “zenginliğin bir resim gibi kör, cansız ve kıpırtısız, öylece yattığı”nı söyler (Usta, 2015:49). İş gören insanı işe yaramaz hale getiren iki şey, zenginlik ve yoksulluktur (Platon, 2017:117). Jambulos’un Güneş Adaları’nda kölelik kaldırılır. Aristophanes’in kadınlara komünizmi kurduran ütopyası Kadınlar Mecliste’de Praksagora şöyle der; “Olmayacak birinin bir hektar toprağı, diğerinin yokken mezar kadar yeri.” (Aristophanes; 2005:41).

Antik Yunan eserlerinde mülkiyet eşitsizliğine yol açan toprak ve değerli eşya düşkünlüğünün toplumsal deformasyona neden olması ve insanı ahlaktan uzaklaştırması nedeniyle hoş karşılanmadığı görülür. Gelecek kaygısının servet biriktirmeye neden olduğu, bu sebeple insanların kaygılarını ortadan kaldıracak toplumsal düzenin ortaklaşa yaşamla sağlanacağı ileri sürülür. Yine de köleci dönem

Antik Yunan ütopyalarının sınıflı toplum yapısının ve mülkiyet eşitsizliğinin etkisinden tam olarak kurtulamadığı anlaşılır:

Kadınlar Mecliste’de Praksagora şöyle devam eder: “Olmayacak birinin düzinelerce kölesi, diğerinin yokken bir hizmetçisi!” (Aristophanes; 2005:41). Lukianos ütopyalar diyarında zenginlerin camdan ve yumuşak, fakirlerin ise metalden yapılmış sert giysiler giydiğini söyler (Lukianos; 2005:178). Platon, herkesin eşit mülke sahip olmasının en güzeli olduğunu fakat bunun mümkün olmadığını ve mülkiyet sınıflarında çeşitlilik yaratmak gerektiğini ifade eder (Platon, 2017). Bu bakımdan kölecî dönem ütopyalarında mutlu, ahlaklı, adil ve sınıfsız bir devlet yapılması arzulanmaktadır. Ancak alışlagelmiş düzenin dışına çıkmak için gereken toplumsal kalıpların bir adım ötesine geçmek, yeni bir yapı oluşturmak ve bunun toplumda destek ve kabul görmesini sağlamak noktasında eksik kaldığı söylenebilir.

Kölecî dönemde üretim tekniğinin ve üretim araçlarının görece gelişimi, işbölümü ve uzmanlaşmanın artması, özellikle tarımsal üretimde verimlilik artışına yol açtı. Bu dönemde tarımsal üretim, en önemli üretim alanı haline geldi. Kölecî toplum düzeninin hâkim olduğu Mısır, Babil, Hindistan, Çin ve Yunan şehir devletlerinde, temel üretim tarımsal alanda karşılandı, savaşlar yoluyla elde edilen ganimetler ve yağmacılık ise diğer kaynakları oluşturdu. Savaşlar aynı zamanda tarımsal üretimin alanını genişletebilmek için gerekli olan köle ihtiyacını karşıladı. Bu nedende kölecî döneme tekabül eden ilkçağda, devletlerin sayısız savaşlara giriştiği görülür. Devletler savaşlar yoluyla topraklarını genişletmekte, ganimet ve köle elde etmektedir. Diğer taraftan kuvvet zoruyla toprağı işleyen kölelerin başında muhafızlar bulunmaktadır. Artan köle sayısı daha çok muhafız beslemeyi gerektirirken, muhafız sayısını arttırmak, tarımsal üretimin artması ile mümkün olmakta dolayısıyla daha fazla köle ihtiyacını doğurmaktadır. Tarımsal üretim artışının köleye duyduğu ihtiyaç, kölecî dönemin açmazlarından ve çelişkilerinden birini oluşturmaktadır. Lukianos’un dünya dışı bir gezegende yer alan Ütopyalar Diyarı’nda, tarım ürünlerini savaş aleti olarak kullanan ve yalnızca erkeklerden oluşan kolonisi, kent tarımsal gücünün ekonomik gücü, ekonomik gücün ise askeri üstünlüğü getireceğinin metaforudur.

Kölecî dönemin üretim tarzı, köle sahiplerinin yalnızca bütün maddî üretim şartlarının (toprak, iş araçları) değil, aynı zamanda bizzat üreticinin, kölenin, mülkiyetine sahip olmasına dayanmaktadır (Kolektif, 1979:77). Köleler Eski Roma’da “konuşan alet” olarak adlandırıldı. Hammurabi kanunlarında, Eski Yunan kanunlarında ve belli hukukî kurallarda bahsedildiği üzere; köleler yalnız yurttaş değil, birey olarak da kabul edilmedi. Sicilyalı Diodorus, altın madeni çıkarmada kullanılan kölelerin durumunu: “Çünkü burada hastalara, sakatlara, yaşlılara ve kadınlara karşı hoşgörü ve koruma yoktu. Herkes, ölüm acılarına ve acizliğine son verinceye kadar, dayak altında çalışmaya mecburdu.” diyerek anlatmaktaydı (Marx ve Engels’ten aktaran Kolektif, 1979:77). Buna karşılık Jambulos, üretim araçları,

toprak, sermaye ve geri kalan her şeyin ortak olduğu, köleliğin kaldırıldığı, hazzın her çeşidinin yasaklandığı ütopyasını tasarladı. Kadıköylü Phaleas'ın Eşitlikçi Devlet Tasarısı, devletin kuruluşundan itibaren mülkiyet eşitliğini tercih etse de, sonradan adil bir vergilendirme ile yeniden eşitliğin sağlanacağını vaat ediyordu (Platon, 2005:79).

Engels, “Tarım ile sanayi arasındaki iş bölümünü ve bununla da eski dünyanın başarısını büyük ölçüde ancak kölecilik mümkün kılmıştır. Kölecilik olmasaydı Yunan devleti, Yunan kültürü ve bilimi olmazdı, kölecilik olmasaydı Roma İmparatorluğu olmazdı; Eski Yunan ve Roma'nın temeli olmadan da modern bir Avrupa olmazdı.” diyerek (Marx ve Engels'ten aktaran Kolektif, 1979:94) köleci düzeni, insan toplumunun zorunlu bir aşaması olarak görmek gerektiğini söyledi. Köleci düzenden feodal düzene geçiş sürecini ifade eden ve antikçağın aydınlanma dönemi olarak görülen M.Ö. 5. ve 4. yüzyıl, mülkiyet eşitsizliği, sınıflı toplum yapısı, özgürlük ve adalet konusunda tüm dezavantajlarına rağmen matematik, astronomi, mimari, felsefe gibi bilimsel alanda gelişmelerin kaydedildiği; sanat, edebiyat, mimari, heykelde birçok eser verildiği dönemdir. Bu dönemde Babil, Mısır ve diğer ülkelerde sulama kanalları inşa edildi, ticareti kolaylaştırmak adına pazarlar oluşturuldu. Ticaret hacminin artması kâğıt paranın yanında madeni para kullanımını da gerekli kıldı. Meta para kullanımı, serveti arttırma güdüsü ortaya çıkararak, köle sahiplerinin lüks tüketim ve pahalı mallara olan ilgisini arttırdı. Para, kendi başına bir sermaye haline geldiğinde borçlanma ihtiyacının giderilmesi tefecilikle mümkün hale geldi. Tüm bu gelişmeler köleci düzende köle ihtiyacını, dolayısıyla sömürüyü arttırdı. Bu sürecin toplumsal çürümeye neden olduğu görüşü ve olası çözümleri ütopyalarda yer buldu:

Platon, dört ayrı mülkiyet sınıfına böldüğü Devlet'inde, faizle borç verip tefecilik yapmanın, parayı birine emanet etmenin ve döviz bulundurmanın yasaklanması gerektiğini belirtmektedir (Usta, 2015:203). Sinoplu Diyojen'in, insanoğlunun sonsuz ihtiyaçları ve lüks tutkusuna karşı fiçı kentte yaşamayı önerdiği anarşizme yakın görüşü, mülk edinerek elde edilen dünyevi hazzı reddeden anlayışı da düzenin çarpıcı eleştirisini içermektedir. Usta, “Sparta modeli ve Likurgos Yasaları'nın antikçağdaki uygulamalarına yönelik, M.Ö. 5. yüzyılda “komünist” devlet modelinin ilk kez ciddi bir model olarak tartışılmasında Sparta'nın tartışılmaz bir etkisi vardır.” demektedir (Usta, 2015:32). Likurgos'un eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla toprakları, ev eşyalarını, harmanı pay ederek dağıttığı, altın ve gümüş paraları tedavülden kaldırarak madeni para kullanımını yaygınlaştırdığı böylece zengin-fakir ayrımını ortadan kaldırarak sosyal barışı sağlama yönünde önemli adımlar attığı bilinmektedir.

Köleci düzende geçimlik üretim yapan küçük üreticinin topraklarının daha da küçülmesi, artan borç oranları ile iflasa sürüklenmesi, büyük toprak sahiplerinin ise artan vergi yükü nedeniyle rekabet gücünü giderek kaybetmesinin yanında düzenin kendi iç çelişkileri devletlerin ekonomik, siyasi ve askeri gücünün zayıflamasına

neden oldu. Askeri gücün zayıflaması, artan köle ihtiyacı, buna karşın köle sayısının azalması ve köle fiyatlarının artması düzenin bir diğer çelişkisi olarak sürdürülemezliğini gösterdi. Büyük topraklarda çalışacak köle bulunamaması, büyük üreticiyi önce toprağını kiralamaya daha sonra da topraklardan kölelere pay ederek kendi ekonomilerini sürdürmeye yöneltti. Kölelerin topraklarda söz sahibi olmaya başlaması ile başlayan süreç, ekonomik olarak güçlenmeye başlayan kölelerin üretim araçlarına zarar vermesiyle devam etti. Bu tepkiyi, sınıf mücadelesinin bir ifadesi olarak büyük ayaklanmalar izledi: Sicilya'daki iki büyük ayaklanma (M.Ö. 137-132 ve M.Ö. 104-100), Anadolu'daki Aristokinos ayaklanması (M.Ö. 133-129), İstanbul'daki Saumakos ayaklanması, İtalya'daki Spartaküs (M.Ö. 73-71) ayaklanması ve Çin'deki köylü ayaklanmaları bu ayaklanmalara örnek gösterilebilir (Kolektif, 1979:92). Birçoğu yenilgi ile sonuçlansa da, mevcut düzenin aksayan ve değişimi talep eden açmazlarını ifade etmesi bakımından önem taşıdı.

476 yılında yıkılan köleci Batı Roma İmparatorluğu ile köleciliğin devamının ekonomik olarak imkânsız hale geldiği anlaşıldı. Buna karşın kölelik düzeninde temellenen sınıf farklılıkları, dünyanın çeşitli yerlerinde varlığını sürdürmeye devam etti. İlk yıkımdan günümüze, Amerika'daki pamuk tarlalarında, tütün, şeker kamışı, kakao gibi tarım ürünleri üreten plantasyonlarda siyahî kölelerin çalışmaya zorlandığı; 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar İngiltere, Hollanda, Portekiz, İspanya, Fransa sömürgelerinde ve diğer emek-yoğun üretim süreçlerinde köle emeğinin kullanıldığı ve köle ticaretinin yapıldığı bilinmektedir. Amerika'da kölelik resmen 1861-1864 iç savaşından sonra kaldırılrsa da, köle ticareti köleci düzenin yıkılmasından sonra da devam etti. Köle(cilik) 1948'de Birleşmiş Milletler kararıyla yasaklandı. Gerek köleci dönem ütopyalarında gerekse günümüzde üretim ilişkilerinden kaynaklanan ve mülkiyet eşitsizliğine dayanan sınıf farklılıklarına yönelik eleştiriler, her şeyin herkese ait olduğu ortaklaşa yaşam hayali, ütopyalarda güncelliğini devam ettirmektedir.

2. Köleci Dönem Ütopyalarına İktisadi Yaklaşım ve Modern Döneme Yansımaları

Ütopya, yazıldığı dönemin resmini sunmasının yanında, toplumsal gelişme ve ilerleme açısından izlenebilecek yolların haritasını da sunar. Ütopyada örtülü şekilde sunulan önerilerin uygulamaya yönelik tasarı halini alması, bu dünyada kullanılabilir ve çağa uyarlanabilir teorilere kaynaklık etmesi veya bu teorilerden etkilenmesi, ütopyanın işlevselliğini gösterir. Ütopyanın işlevselliği, devlet politikasına dönüşen uygulamalarda, üretim ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerde veya iktisadi düşünce boyutunda görülebilir. Köleci dönem ütopyalarında da, mevcut iktisadi yapılanmaya yönelik eleştiriler yer aldığı gibi, ütopya sonrası dönemde iktisadi yapılanmanın dönüşümüne eşlik edecek teori ve uygulamaların habercisi niteliğinde ilk işaretler de yer almaktadır:

Köleci dönem ütopyalarının siyasal ve iktisadi yansımalarından ilki, demokrasiye yönelik anlayışın geliştirilmesidir. Platon, devletin herhangi bir

sebepten –ki bu sebep genellikle mülkiyet eşitsizliğidir- iç karışıklığa düşen devlette, fakirler düşmanlarını yendiler mi demokrasi ortaya çıkar, demektir (Platon, 2017: 284-285). Bu dönemde Eski Yunan site devletlerinde uygulanan Atina demokrasisi veya aristokrat demokrasisi, ayrıcalıklı sınıf olan aristokratların yönetimde söz sahibi olması anlamına gelir. Eski Yunan’da aristokratların halkın yalnızca yüzde onunu oluşturması, günümüz demokrasi tanımıyla temsilin kapsamı konusunu tartışmalı hale getirirse de, demokrasiye yönelik akıl yürütmenin varlığı açısından önem taşır. Platon, gereğinden fazla özgürlüğün önünde sonunda zorbalık ve taşkınlık getireceği düşüncesinden hareketle demokrasiyi en etkin yönetim biçimlerinden saymasa da, avantajları ve dezavantajları üzerinde dikkatle durur. Günümüzde doğrudan demokrasi, liberal demokrasi ya da anayasal demokrasi gibi kollara ayrılan farklı anlayışlarda demokrasi uygulamalarının varlığı, söz konusu akıl yürütmenin ve işlevselliğin bir başka boyutu olarak görülebilir. Uygulama farklılıklarına rağmen, halkın doğrudan ya da dolaylı olarak yönetime katılması veya yönetimde söz sahibi olduğuna ikna olması, devlet aygıtının işlerliği bakımından önem taşır. Bu bakımdan demokrasi anlayışı gerek ütopyalarda gerekse gerçek yaşamda güncelliğini korur.

Köleci dönem ütopyaları sonrası dönemin iktisadi yansımalarından ikincisi, işbölümü ve uzmanlaşmanın üretim kapasitesi üzerindeki rolünün değerlendirilmesidir. Antik Yunan düşünürleri ütopyalarında sıklıkla işbölümünün toplumsal faydalarından bahseder. Platon; “Bir insan tek bir işi yapınca iyi yapar onu, işler çoğalınca, hiçbirini ün yapacak kadar iyi yapamaz.” ve “Bizim kuracağımız devlette kunduracı kunduracıdır, kunduracılıktan başka bir de kaptanlık yapmaz, çiftçi çiftçidir, bir de yargıçlık etmez, asker askerdir, alım satımla uğraşmaz.” demektir (Platon, 2017:85,89). Benzer görüşler Likurgos, Aristophanes, Diodorus Siculus ve Hesiodos gibi Eski Yunan düşünürlerinin eserlerinde de bulunur. Adam Smith, 1776 yılında yayımlanan *Milletlerin Zenginliği*’ne (2006), iğnecilik zanaatında işbölümünün üretim kapasitesini artırıcı etkisinden bahsederek başlar. Antik Yunan düşünürlerinden modern iktisadın ortaya çıkışına, sonraki aşamada Sanayi Devrimi’ne kadar işbölümünün emeğin verimliliğini artırıcı etkisinden bahsedilir. Sanayi Devrimi ile Fordist üretimin yaygınlaşması, bireyin üretim sürecine yabancılaşması, mekanikleşmesi ve üretim sürecindeki duygusal bağlarından kopması, işbölümünün distopik öğelerinin ön plana çıkmasına neden olur. İşbölümü ve uzmanlaşma süreçlerinin en çarpıcı örneğine ise Jambulos’un Güneş Adaları’nda rastlanır. Jambulos çağdaşlarının aksine, dönüşümlü şekilde yapılması gerektiğini savunduğu işbölümünün farklı bir formunu sunarken; uzmanlaşmayı, üretim sürecinin kurgulanması aşamasına dâhil etmez (Jambulos, 2005:25-32). Bu bakış açısı, işbölümü ve uzmanlaşma süreçlerinin distopik yönlerine yönelik bir çözüm önerisi olarak kabul edilebilir.

Ütopyanın uygulamaya dönüşen üçüncü ögesi köleci düzende mal takasına dayalı ekonominin yerine paranın kullanılmaya başlanması, paranın işlevi üzerine akıl yürütmenin ütopya da karşılığını bulmasıdır. Köleci dönem ütopyalarında,

altın ve gümüş yerine, paranın yalnızca değişim (mübadele) değerini ortaya koyan ve parçalandığında hiçbir değeri olmayan tasarımlara rastlanır:

Platon, değerli maden elde etmek yerine devlet aygıtının işlerliğini ön plana koyduğu tasarısında, devletin vatandaşlara iyi bir yaşam sunmasının değerli maden elde etmekten daha önemli olduğunu; insanı ahlak ve erdemden uzaklaştıracak her türlü girişimin ortadan kaldırılması gerektiğini söyler (Platon, 2017). Altın için dünyada türlü kötülüklerin işlenmesi nedeniyle Devlet'te, altın ve gümüş bulundurmamak devlet memurlarına özgü bir hak iken, yurttaşların kendi altın yaratılışlarını altınla kirletmeleri günah sayılır (Platon, 2017:113).

Messeneli Euhemeros'un Kutsal Metinler'inde devlet ve yurttaşlar bol miktarda altın ve gümüşe sahiptir; altının yurtdışına çıkarılması ise yasaklanmıştır (Usta, 2015:238). Messeneli Euhemeros'un ülkenin zenginliğini değerli maden rezervi ile anlattığı eseri, ticari kapitalizm olarak da adlandırılan ve 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da devlet politikası halini alan Merkantilizmi anlatmaktadır. Ülkenin zenginliğinin ahlak ve erdemle anlatıldığı ve bunun yeterli görüldüğü beşeri sermayenin yerini, para ve değerli madenler almaya başlamıştır.

Hesiodos İşler'de "Azın üstüne az da koysan, bunu sık sık yaparsan, çok olur azdan. Evde yığılı duran, insanı düşündürmez hiçbir zaman." diyerek harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmı olarak tanımlanan tasarrufun öneminden bahsettiği söylenebilir (Hesiodos, 1948). Hesiodos'un "azın üstüne az koymak" olarak tanımladığı tasarrufun, gelecekte insanı düşündürmemesi, beklenmedik durumlar karşısında kendini güvence altına almak amacıyla tuttıkları para, Keynes'in gelir seviyesi ve faiz oranlarına bağlı olarak üç nedenle ortaya çıkan para taleplerinden biri olan ihtiyat saikiyle para talebini anımsatmaktadır.

Köleci dönem ütopyalarından sonra, iktisadi alanda uygulamaya dönüşen dördüncü başlık, dış ticaret politikalarını oluşturan rejimlerin uygulamaya konmasıdır. Dış ticaret politikalarına yönelik önerilen uygulamalar, ütopyanın yazıldığı dönemin karakteristik özelliklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Ütopyaların tarihsel gelişimine bakıldığında, gelişen ve çöken toplumların yapılarına göre şekil aldığı görülür (Yücedağ, 2011:203). Antik Yunan'ın gerileme dönemi ve köleci dönemin sonları, aynı zamanda ütopya yazınında eser sayısının arttığı dönemdir. Bu dönemde M.Ö. 477'de 1. Attika Deniz Birliği'nin kurulması, Atina'nın Yunanistan'daki ilk ekonomik güç halini almasına ve Sparta ile arasında yabancılaştırmanın başlamasına neden olur (Kinder ve Hilgemann, 2012:57). M.Ö 445'te Atina'nın Peloponnes'te Sparta hâkimiyetini tanıdığı Otuz yıl Barış Anlaşması'na rağmen kutuplaşma devam eder. Sparta, birliğe bağlı tüm sitelerin özerkliği için Peloponneslilerle M.Ö. 431-404 yıllarında sürecektir olan Peloponnes Savaşları'nı başlatır. Sparta galibiyeti ve Atina'da oligarşinin hâkimiyet kazanması ile son bulan savaş dönemi ve M.Ö. 429'da nüfusun üçte birinin ölümüne neden olan Atina'daki veba salgını, bu dönem ütopycacılarının eserlerinde kuvvetli şekilde hissedilir. Usta, "Platon, Devlet'te çökmekte olan Yunan çağına hayat öpücüğü vermeyi denedi." demektedir (Usta, 2015:172). Uzun yıllar

devam eden savaşlar, salgın hastalıklar, toplumsal ve ekonomik sorunlara sebep olan her öge, ütopyada ideal tasarım için kaynak oluşturur. Bu nedenle dönemin ütopyalarında savaşta üstünlük sağlayacak coğrafi tasarımlar, bazen bir adım daha ilerleyerek güçlü deniz akıntılarıyla çevrili, korunaklı, izole ada tasvirini halini alır. Adaya inşa edilen limanlar, açılan kanallar ticari açıdan avantaj sağlarken diğer taraftan savaş durumunda üstünlük sağlayacak malzemeye dönüşür. Uzun süren savaşların getirdiği ekonomik güçlükler, toplumsal yorgunluk ve güvenlik ihtiyacı ütopyaya ada tasvirini taşıırken, bu metafor iktisadi açıdan “kapalı ekonomi” idealini taşır. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayamaya yetecek kaynakları hazır bulunan adada dış ticaret kendiliğinden durur. Likurgos’un yasalarında geçen “kendiliğindenlik” Smith’in görünmez el tasvirini çağrıştırır. Doğal denge, tam istihdam, dış ticaret pasif dengesi, devlet kontrolü altındaki korumacı politikalarla kendiliğinden gerçekleşir. Liberal ekonomi tanımının bir veçhesini oluşturan yapı, dış ticarete gerek duyulmayan ancak üretim araçlarının ortak mülkiyete tabi olduğu sosyalizme özgü bir yapıda gerçekleşir. Köleci dönemde kendine yeten ve buna dış ticaret de dâhil olmak üzere başka ekonomilerin kaynaklarına gereksinim duymayan iktisadi yapı, Antik Yunan’ın iktisadi idealini oluşturur. Bu ideal, ilerleyen dönemde iki uç olarak değerlendirilecek iktisadi sistemler dâhilinde dış ticaret politikalarının temelini oluşturur. İthalat ve ihracatı kısıtlayıcı önlemler ile ülkenin kendine yeterli hale gelmesi özellikle dünya savaşları döneminde korumacı politikalarla, ithal ikameci sanayileşme süreçleriyle uygulamaya koyulacaktır.

Kadıköylü Phaleas, Eşitlikçi Devlet Tasarısı’nda, yasa koyucunun mülkiyet eşitliğinin yanında ortalama yaşam düzeyini de gözetmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ütopya kaynağından doğarak uygulanabilirliği günümüzde de tartışılan ve Alaska örneğinde olduğu gibi uygulamaya konan beşinci ögesini Phaleas’ın ortalama yaşam düzeyi ile ifade ettiği, devletin tüm vatandaşlarına, yalnızca vatandaşlığı ölçüt alarak, gelir veya servetten bağımsız düzenli bir gelir sağlamasını önerdiği kuram, temel gelir hipotezini oluşturmaktadır. Charles Fourier, Henry George ve James Tobin farklı yüzyıllarda yaptıkları çalışmalarında öncü bir temel gelir olarak değerlendirilebilecek öneriler sunmuşlardır. 1960’lardan sonra ise temel gelir istihdam, işsizlik ve sosyal hak-adalet tartışmaları çerçevesinde yeniden gündeme gelmiştir (Davutoğlu, 2011).

Köleci dönem ütopyalarında ve ütopya sonrası dönemin iktisadi alanda uygulamaya dönüşen başlıklarından altıncısı nüfusa yönelik düzenlemelerdir. Bu dönemde nüfusa yönelik iki yaklaşım tartışılır. Birincisi, toplumun düzenini sağlayan ideal nüfus yoğunluğunun devamının sağlanması; kenti denetleme, düzenleme ve yönetmenin, adil bölüşüme engel olmayacak şekilde nüfusun planlanması, nüfus artışının kontrol altında ya da sabit tutulması gerektiği görüşüdür. İkinci yaklaşım ise, nüfusun artış eğilimi içinde olması için çok çocuk sahibi olmanın teşvik edildiği görüşüdür. Yunan kolonilerinin olduğu M.Ö. 750-500 dönemi, nüfus artışına yönelik kısıtlamaların olduğu dönemdir. Hesiodos tek çocuk yapılmasını ve yeni doğmuş bebeklerin terk edilmesini önerir (Kinder ve Hilgemann, 2012: 51). Buna karşın savaş

ve salgın hastalıkların yaygın olduğu Peloponnes Savaşı ile başlayan dönemde yazılan, nüfusun kontrolsüz şekilde azalmasının getirdiği dezavantajlar ütopyaya iki şekilde yansır. İlki, nüfus artışının savaş ve salgın hastalık olasılıklarına karşın desteklenmesi gerektiği görüşüdür. İkincisi, hastalık ve savaşlardan arınmış, korunaklı bir adada öjeni fikrine yakın uygulamalarla sağlıklı nüfusun sabit tutulması gerektiği görüşüdür. Üretim sürecine en çok katkıyı sağlayacak, savaşçı özellikleri ön plana çıkan, sağlıklı kişilerden oluşan toplum ideali yansıtılır:

Platon; evlenme sayılarını devlet adamları belirlemeli, savaş, hastalık veya başka olaylara göre ayarlamalı, devlet toplumun azalmasını da çoğalmasını da önlemeli, demekte (Platon, 2017:163), kontrol dışı dünyaya gelen çocukların olmaması için de çeşitli doğum kontrol yöntemleri önermektedir (Platon, 2017:165).

Köleci dönem ütopyalarında genel olarak nüfusun niceliğinin yanında niteliğinin de önem kazandığı görülmektedir. Hasta, engelli ve üretim sürecine katılması imkânsız olan bireylerin yaşamını devam ettirmesine izin verilmemekte, yaşlıların ise belli bir yaşa kadar toplumda var olmasına izin verilmektedir. Sağlıklı ve savaşçı bedensel yapı, gerek fiziksel aktivitelerle gerekse toplumun bireye bakış açısı nezdinde yüceltilmektedir. Ütopyada nüfusa yönelik ölçütler, gerçek yaşamdan ütopyaya, ütopyadan iktisadi belirlenimlere yansıyan başlık olarak değerlendirilebilir. Emek arzı ya da Marx'ın deyimiyle yedek sanayi/işgücü ordusu, üretim sürecine en etkin biçimde dâhil edilmesi gereken ve ekonomi politikalarına işlerlik kazandıran unsurların başında gelir. Nüfusun homojenleştirilerek, salt sayılarla ifade edilen soyut bir kavram haline gelmesi nüfusun günümüze değin dönüşümüne işaret eder. Özellikle Merkantilist politikaların etkin olduğu dönemden Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreçte, tarımsal ve emek-yoğun üretim, kapitalist döneme geçiş sürecinde gerekli sermaye birikimini sağlayacak kaynağı oluşturmuştur. Bu dönemle beraber, düşük ücretle çalışmaya razı olan yedek sanayi ordusunun varlığı, üretken nüfusun önemine işaret etmektedir.

Merkantilist iktisatçılardan William Petty (1623-1687) iktisadi büyüme ile nüfus artışı arasında, Richard Cantillon (1680-1734) emek talebi ile nüfus artışı arasında ilişki kurdu. Fizyokratlara göre, üretken kesim olarak tarım sektöründe çalışan nüfusun arttırılması gerekmektedir. Toprağın besleyemeyeceği düzeyde nüfus artışı olması durumunda ise artış kendiliğinden duracaktır. Adam Smith, ücret haddinin nüfusun büyüklüğünü belirlediğini, emek arzındaki artışın gıda maddelerindeki artışla doğru orantılı olduğunu söyler. 1798 yılında "An Essay on the Principle of Population" (2014) isimli eserini yayımlayan Malthus ise, gıda maddelerinin aritmetik, nüfusun ise geometrik arttığını, artış hızı kontrol altına alınmayan nüfusun, gıda kıtlığı, savaş ve salgın hastalıklarla azalacağı yönündeki distopik öngörüsünü sundu. Malthus'un öngörüsü, teknoloji gibi gıda arzını arttırıcı etkenleri hesaba katmaması nedeniyle eleştirilse de ütopyalarda iktisadi yönü

üzerinde etraflıca durulan nüfus konusunun çarpıcı bir teori ile ortaya konması, iktisadi düşünceler tarihi ile ütopya ilişkisi açısından önem taşır.

Üretim ilişkileri bakımından sınıflandırılan toplumlarda, köleci dönem ütopyalarının, mülkiyet ilişkileri, demokrasi anlayışı, işbölümü ve uzmanlaşma, servet, para kullanımı, bölüşüm, ekonomik sistemler, nüfus, üretim ilişkileri gibi temel iktisadi kavramların ve iktisadın tarihsel sürecine eşlik eden diğer unsurların üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. Bu süreç kimi zaman toplumsal yönsemeye kaynaklık edecek seviyede gerçekleşmiş kimi zaman da fikirler arası çok seslilik bakımından katkıda bulunmuştur. Altın, gümüş gibi değerli madenlerin ülke ekonomisi açısından değerlendirilmesi, tarımsal üretimin kaynakları, dış ticaret politikaları, iktisadi yaşama devlet müdahalesinin gerekliliği ve miktarı gibi konularda Merkantilizm, Fizyokrasi okulları tarafından benimsenen politikaların yanı sıra, birçok düşünce okulunun tartışmaya açtığı konuları içermesi bakımından önem taşır. Keynes'in para talebi teorisi ve mutlak gelir hipotezi, Malthus, Smith, Cantillon ve Petty'nin nüfus artışına yönelik teoremleri, Charles Fourier, Henry George ve James Tobin'in tartışmaya açtığı temel gelir hipotezi gibi konuların köleci dönem ütopya yazınında konu edildiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan köleci dönem klasik ütopyalarının, ekonomi politik ve iktisat tarihi ilişkisi bakımından dönüşüm ve ilerlemeye kaynaklık ettiği söylenebilir.

Sonuç

Eski Yunan sitelerinin bir tarafta ayrıcalıklı sınıf aristokratların yönetimde söz sahibi olduğu demokratik yapı, toprak mülkiyeti, özgürlük ve yönetime katılma hakkı; diğer tarafta küçük ve verimsiz topraklarda geçimlik üretim yapan, yüksek faizle borç alan, her an borçlarını ödeyemeyerek köleleştirilme tehlikesi içinde bulunan köylüler ve sayıları giderek artan kölelerden oluşan siyasi ve iktisadi yapısının her bir unsurunun ütopyalara konu olduğu görülmektedir. İktisat ve ahlak anlayışının bütünleştiği ve ahlak felsefecilerinin ilgi alanına dâhil olduğu bu dönemde, mülkiyet eşitsizliği ve sınıflı toplum yapısı eleştirilirken, ortak yaşam ve mülk biriktirmeyi gerekli kılacak ihtiyaçların azaltılması önerilmektedir. Ahlaklı ve erdemli bir toplumda mülk biriktirmek gereklilik haline gelmeyecek, yoksulluktan kaynaklanan suçlar işlenmeyecek, toplumsal barış ve huzur ortamı sağlanacaktır.

Köleci dönemde, mevcut iktisadi yapılanmaya yönelik eleştiriler yer aldığı gibi, ütopya sonrası dönemde iktisadi yapılanmanın dönüşümüne eşlik edecek teori ve uygulamaların habercisi niteliğinde ilk işaretler de yer almaktadır. Bunlardan ilki demokrasiye yönelik anlayışın geliştirilmesidir. İkincisi işbölümü ve uzmanlaşmanın üretim kapasitesi üzerindeki rolünün değerlendirilmesi, üçüncüsü mal takasına dayalı ekonomi yerine paranın kullanılmasının paranın işlevleri üzerine akıl yürütmenin ütopyada da karşılığını bulmasıdır. Dönemin ütopyalarında ülke zenginliğinin değerli maden rezervi ile anlatıldığı ve yurtdışına değerli madenlerin çıkarılmasının yasaklandığı ütopyalar, 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da iktisat politikası halini alan Merkantilizmi anlatmaktadır. Dördüncü olarak bu dönemde yaşanan savaşların,

ütopyada kendi kendine yeten ada ülkesinde “kapalı ekonomi” tasviri olarak yansımalarıdır. Beşinci öge, yurttaşlarına ortalama yaşam düzeyini gerçekleştirmeye yetecek gelirin sağlanması önerildiği ütopyalardır. Bu yaklaşım günümüzde güncelliğini koruyan temel gelir hipotezini ifade etmektedir. Altıncı ve son öge ise nüfusun niceliği ve niteliğine yönelik uygulamaların devlet kontrolü altında tutulması gerektiğini savunan ütopyalardır. Nüfus düzenlemelerine yönelik tartışma ve öneriler, iktisadın ahlak felsefesinin bir alt kolu kabul edildiği ilkel dönemden, bir bilim olarak kabul edildiği klasik iktisadın başlangıcına ve günümüze kadar güncelliğini koruyan konulardandır.

Köleci dönem ütopyalarının, iktisadın temel sorunlarına, üretim ve mülkiyet ilişkileri, tüketim, bölüşüm, işbölümü ve uzmanlaşma, nüfus, paranın işlevi ve kullanımı, sosyal barışın sağlanması gibi konularda değindiği, bu konuların ideal devlet (toplum) tasarlama noktasında ütopya kurgusunda yer aldığı görülmektedir. Köleci dönem ütopyalarının özde daha mutlu, adil ve sınıfsız bir devlet yapılanmasını arzuladığı fakat alışlagelmiş düzenin ötesine geçmek, yeni bir kurumsal yapı oluşturmak veya bu ihtimalin var olduğuna dair inancı yeşertmek konusunda eksik kaldığı söylenebilir.

Kaynakça

- Akkoyunlu Ertan, K. (2003). Kentin Tükenişi ve Ütopyalar. *Amme İdaresi Dergisi, Cilt:36 Sayı:2, s.143-165.*
- Aristofanes (2017). *Kadınlar Mecliste*. İstanbul: Sınırsız.
- Davutoğlu, A. (2011). Sosyal Politika ve Alternatif Toplum Modeli Arayışları: Temel Gelir Önerisinin Ütopya Kavramı Çerçevesinde Okunması. *Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Sf.205-221.*
- Ersoy, A. (2008). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel.
- Hesiodos, (1948). *İşler* (S. Y. Baydur, Çev.) İstanbul: M.E.B.
- Hesiodos, (2019). *Theogonia - İşler ve Günler* (S. Eyüboğlu ve A. Erhat, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Kinder, H. ve Hilgemann W. (2012). *Dünya Tarihi Atlası 1. Cilt Başlangıçtan Fransız Devrimi'ne Kadar* (L. Uslu, Çev.). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Kolektif (Zagalov, N.A., Arzumanyan, A.A., Paşkov, A.I., Atlas, S.V., Volodin, V.S., Grigoryan, G.S., Dargilev, M.S., Kolganov, M.V., Koşelyov, A.J., Menşikov, S.M., Mochov, N.I., Nikolayev, A.B., Rudenko, G.F., Solodkov, M.V., Çerkovez, V.N., Kirov, V.A., Raçinski, J.M., Chessin, N.V., Faminski, I.P., Yagodkin, V.N.) (1979). *Ekonomi Politiğin Temelleri (Ders Kitabı)*. İstanbul: May.
- Kumar, K. (2005). *Ütopyaçılık* (A. Somel, Çev.) İstanbul: İmge.

- Malthus, T.R. (2014). *An Essay on the Principle of Population*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Platon (2017). *Devlet* (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Siculus, D., Platon, Aristoteles, Aristophanes, Hesiodos, Lukianos (2005) *Platon'dan Jambulos'a: Antikçağ Ütopyaları*. (S. Usta, Çeviren ve Derleyen), İstanbul: Kaynak.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği* (H. Derin, Çev.- G. Kazgan, Sunuş). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Smith, A. (2017). *Ahlaki Duygular Kuramı* (B. Tartıcı, Çev.). İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Steiner, D. (2009). *Kulturelle Evolution: Einführung und Übersicht*. <https://www.humanecology.ch/index.php?lng=de&pag=9&nav=3&sub=6&spg=125&scy=289.6000061035156>, E.T: 09.10.2020.
- Usta, S. (Çev. ve Derl.) (2005). *Sparta'da Mükemmel Toplum- Likurgos Yasaları*. İstanbul: Kaynak.
- Usta, S. (2015). *İlkçağ Ütopyaları*. İstanbul: Kaynak.
- Yücedağ, İ. (2011). Ütopyalar ve Toplum Sınıflamaları İlişkisi Üzerine. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ISSN:1303-5134, Cilt:8, Sayı:1.